

УДК 378.147.016:81'243:378.124

ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧИМІ ЯКОСТІ ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВНЗ

Олена Зеленська

*Львівський державний університет внутрішніх справ
вул. Городоцька, 26, 79007 Львів, Україна*

Навчання іноземної мови вимагає від викладача багатьох професійно значимих якостей, які можуть забезпечити реалізацію мети навчання та його ефективність, а також бути запорукою виховання студентського колективу в цілому і кожного студента зокрема.

Ключові слова: професійна діяльність, професійно значимі якості, професійна майстерність, іноземна мова, педагогічна діяльність.

Серед великої кількості професій особливе місце посідає професія викладача, який є довіреною особою молодого покоління. Говорять, що добрим викладачем треба народитися. Але ним треба ще й стати, для чого необхідно вчитися все життя. Завжди від викладача вимагали, щоб він мав покликання і, за словами К. Д. Ушинського, “бажання і здібність до своєї діяльності”.

Неперервна система освіти є основою і простором розвитку особистості. Навчання протягом усього життя – невід’ємний елемент європейського простору вищої освіти, а що стосується іноземної мови, то її навчання – це завдання упродовж усього життя. У майбутній Європі, де знання становитимуть основу суспільства і господарства, потрібна стратегія побудови системи післядипломного навчання для подолання проблеми конкурентоспроможності, застосування нових технологій та поліпшення єдності суспільства, рівних можливостей і якості життя [5, с. 64]. Нові суспільно-економічні зовнішні та внутрішні умови ставлять нові вимоги і завдання щодо професійних і соціальних якостей людини, характеру і рівня її трудової та професійної діяльності, ставлення до праці і суспільства, рівня свідомості щодо суті виробничих сил і відносин, перспектив сучасних цивілізаційних процесів.

У “Національній доктрині розвитку освіти” йдеться про професійну самореалізацію педагогічних, науково-педагогічних працівників, підвищення їхнього соціального статусу, створення умов для їхньої ефективної професійної діяльності відповідно до їх ролі в суспільстві. Підготовка педагогічних і науково-педагогічних працівників, їхнє професійне

вдосконалення – важлива умова модернізації освіти. Для підтримки працівників, підвищення їхньої відповідальності за якість професійної діяльності держава, зокрема, забезпечує оволодіння педагогічними працівниками сучасними інформаційними технологіями; періодичне оновлення і взаємоузгодження змісту підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників; поліпшення системи стимулювання професійного зростання педагогічних і науково-педагогічних працівників, можливість вивчення іноземних мов [3, с. 8, 9, 22–23].

Ми ставили за мету розглянути професійно значимі риси викладачів іноземної мови, оскільки питання про якості викладача, здатного здійснювати професійну діяльність на сучасному рівні, є актуальним. Необхідна подальша інтенсифікація процесів вивчення та викладання мов в інтересах зростання мобільності, ефективнішого міжнародного спілкування та одночасного дотримання поваги до особистості і культурних відмінностей, кращого доступу до інформації, більш інтенсивної особистісної взаємодії, що покращує робочі стосунки і поглиблює взаємне розуміння [6, с. 5], змінила ставлення до предмета “Іноземна мова” у ВНЗ, а також до викладачів іноземної мови, авторитет і значимість яких зріс. Іноземну мову введено в модель спеціаліста з вищою освітою. У працях науковців, педагогів, методистів, викладачів (Ю. Бабанський, О. Вальчук, А. Ольшаннікова, В. Андрущенко, Л. Зоріна, Ю. Львова, О. Гомонюк, Ю. Васильєв, Ф. Гоноболін, Л. Кондратова та інші) розглянуто різні сторони особистості вчителя, викладача, якості, важливі для його професійної діяльності, вдосконалення професійно-методичної культури та професійної діяльності викладача ВНЗ, значення слова викладача в навчальному процесі, вдосконалення педагогічної майстерності викладачів тощо, а також роль викладача у формуванні комунікативної компетенції з іноземної мови, шляхи підвищення методичної майстерності викладачів іноземної мови, роль викладача іноземної мови в активізації навчальної діяльності (Г. Китайгородська, М. Аріян, А. Розум, Є. Руденко, Н. Гез, С. Ромашина, К. Левітан, М. Васильєва, Т. Леонтьєва та інші).

Навчальний предмет “Іноземна мова” має певну специфіку, суть якої полягає, по-перше, в тому, що метою навчання є не стільки знання про предмет, тобто про мову (мовна компетенція), скільки вироблення певних навичок і вмінь різних видів мовленнєвої діяльності на основі знань про спосіб діяльності (комунікативна компетенція); по-друге, обсяг мовного матеріалу, який вивчають у ВНЗ немовного профілю, не може бути значно зменшений, оскільки є межа, за якою важко буде вести мову про набуття у студентів і курсантів практичних навичок і вмінь. Рівень автоматизму, досягнення якого передбачено у ВНЗ, також не може бути знижений, тому що він повинен забезпечити нормальну мовленнєву діяльність. Специфіка

цього предмета також полягає в тому, щоб залучати студентів до різних видів мовленнєвої діяльності, керувати їх формуванням, використовувати усні та писемні тексти для реалізації навчальних і виховних завдань, адаптувати навчальний процес до певних умов, віку та мовної підготовки студентів. Крім того, програма з іноземної мови передбачає навчання цього предмета на професійному, культурологічному та побутовому рівнях. Ця специфіка та суттєві відмінності між педагогічною діяльністю викладачів середньої та вищої школи дають можливість виділити як об'єкт самостійного дослідження професійно значимі якості викладача іноземної мови у ВНЗ немовного профілю в сучасних умовах. Такий підхід сприятиме більш цілеспрямованому формуванню професійної майстерності у викладачів іноземної мови. Професійна майстерність викладача – це його професійна рольова поведінка, що ґрунтується на адекватному, правильному та об'єктивному оціненні всіх педагогічних явищ та умов навчання і найповніше їй відповідають.

Учитель, викладач перестав бути єдиним джерелом знань, найважливішим у формуванні світогляду і духовного обличчя того, хто навчається. Учні, студенти, курсанти мають змогу користуватися комп'ютером, мережею Інтернет, яка дає необмежені можливості для отримання інформації та спілкування, відеомагнітофоном, магнітофоном, тобто сучасними технічними засобами. Зважаючи на це, педагог повинен тепер особливо задуматися про свій моральний і професійний авторитет, щоб залишитися першою особою для школяра, студента, маючи єдину перевагу перед усіма своїми помічниками-суперниками – безпосереднє і довготривале спілкування з ним [8, с. 4]. Викладач повинен завжди пам'ятати, що тільки він налагоджує той сприятливий психологічний клімат в аудиторії, те панує доброзичливість та довір'я в навчальній групі, які безпосередньо пов'язані з успішним навчанням [9, с. 72]. На нашу думку, незважаючи на зміну ставлення до іноземної мови у ВНЗ, розвиток структури викладання та навчання, які сприяли б збільшенню мобільності та тісній співпраці громадян різних країн, утвердження пріоритетів розвитку освіти в Україні, процес навчання іноземної мови у ВНЗ здійснюється головним чином на практичному занятті під керівництвом викладача, який організує, спрямовує та контролює весь педагогічний процес: готує навчально-методичні матеріали, визначає методи, форми та прийоми проведення практичних занять, які мають різні цілі, організує пізнавальну діяльність студентів, забезпечує іншомовне спілкування, прогнозує мовленнєві висловлювання студентів, спонукає їх до мовленнєвих і немовленнєвих дій, контролює розуміння мовного матеріалу, коректує та оцінює відповіді студентів, що є надзвичайно важливим, оскільки іноземної мови не можна навчити, їй можна навчитися, формують потреби та здатності студентів до самоосвіти, до самостійної роботи над іноземною

мовою. З огляду на це можна стверджувати, що позиція викладача може бути визначена терміном “консультант”, тобто спеціаліст, який дає поради в певній галузі. Не викликає сумніву те, що перед викладачами вищої школи поставлено завдання розробки та втілення в педагогічну практику досконаліших методик навчання, які забезпечують підвищення якості навчального процесу, сприяють активізації пізнавальної діяльності курсантів і студентів, розвитку їхніх розумових здібностей і формування в них умінь і навичок самостійного мислення і практичного використання знань. Курсантів і студентів треба навчати вчитися самостійно, здобувати знання з різних джерел інформації самостійно, оволодівати різними видами та прийомами самостійної роботи [7, с. 222].

Діяльність викладача – це не тільки наука, але й складне мистецтво, яке потребує спеціальних знань, організаторських здібностей, ясного розуміння мети і завдань, які стоять перед ним, а також вміння попереджати помилки і долати перешкоди.

Мистецтво викладання – творчий підхід викладача до цілеспрямованої діяльності студентів чи курсантів, які спільно вирішують конкретні навчальні, наукові та виховні завдання, підхід, який ґрунтується на наукових та емпіричних узагальненнях викладача. Викладач повинен вирішити два взаємозв'язаних завдання: налагодження взаємин зі студентами і свого впливу на них. У діяльності того, хто навчає, можна виділити три центральні аспекти: проектування навчальної діяльності, організація та забезпечення навчальної діяльності, керування навчальною діяльністю [1, с. 103]. Забезпечення реалізації цих аспектів значною мірою залежить від вирішення проблеми особистісно орієнтованого навчання, згідно з яким студент є в центрі уваги викладача, педагога, а діяльність навчання, пізнавальна діяльність, а не викладання, є основною у тандемі викладач – студент, щоб традиційна парадигма навчання викладач – підручник – студент була замінена на нову: студент – підручник – викладач [10, с. 10].

Особливу роль у підвищенні ефективності навчання і вирішенні вищезазначених завдань відіграє особистості педагога, який повинен мати такі риси [2, с. 68–75]:

- *авторитет*, який передусім полягає у високому професіоналізмі викладача, його досконалому знанні предмета, володінні методикою навчання мови, здатністю організувати навчально-виховний процес. Викладач повинен бути взірцем володіння іноземною мовою, інформатором, контролером, оцінювачем, джерелом заохочення і засудження, координатором взаємодії, співбесідником, регулятором міжособистісних взаємин, помічником, порадиником, ерудитом;
- *захоплення*, яке виявляється в позитивній професійній мотивації, відповідності природних даних людини і вимог професійної діяльності.

Л. Толстой сказав, що, якщо вчитель любить тільки справу, то він добрий вчитель. Якщо вчитель любить лише учня, як батько чи матір, він буде кращий від того вчителя, який прочитав усі книги, але не любить ні справу, ні учнів. Якщо вчитель поєднує в собі любов до справи та учнів, – він досконалий вчитель;

- *компетентність*. Іноземна мова як навчальна дисципліна і відповідно організація навчання іноземної мови, як вищезазначено, мають свою специфіку. У процесі навчання іноземної мови нові слова, нові граматичні структури стикаються зі словами та граматичними структурами рідної мови, а таке зіткнення або ускладнює засвоєння нового навчального матеріалу, або допомагає йому. Цю обставину не може не брати до уваги викладачем під час навчання і вибору ним відповідних методів і методичних принципів навчання. Іноземна мова в немовному ВНЗ – дисципліна, яка відіграє важливу роль у підготовці спеціаліста. Вона має певний гуманітарний, загальнорозвивальний вплив на особистість студента. Водночас іноземна мова є частиною професійної підготовки спеціаліста, що виявляється і в доборі матеріалів для навчання, і в характері навичок, які формуються у студентів. Особливе значення має здатність викладача правильно реалізувати спілкування іноземною мовою, оскільки головним напрямом оптимізації навчального процесу на практичних заняттях з іноземної мови є спілкування як суттєвий компонент системи управління навчальною діяльністю студентів. Для цього необхідно, щоб викладач вільно володів іноземною мовою, тому що інтерес і до предмета, і до роботи на занятті чи в позааудиторний час у студентів зумовлюється компетентністю викладача;
- *здатність до покращення методичної самоосвіти*. Самостійність є найсуттєвішою ознакою людини і як особистості, і як суб'єкта діяльності;
- *ідейно-моральне обличчя* – доброзичливість, педагогічний такт, терпіння та наполегливість, справедливість, почуття гумору, об'єктивність, принциповість, комунікабельність, працьовитість, урівноваженість, артистичність, емоційність, добросовісність;
- *стиль спілкування зі студентами*. Один із шляхів підвищення ефективності навчання іноземної мови є підхід до навчання і виховання як до форми спілкування. Створення невимушеної обстановки на заняттях допомагає усунути психологічний бар'єр, який зазвичай заважає студентам безбоязно говорити іноземною мовою. Навчальний процес з іноземної мови – двосторонній процес, спільна діяльність викладача і студентів. З огляду на це індивідуальний підхід до студентів набуває вирішального значення на заняттях з іноземної мови, тому що людина говорить охоче тільки про те, що її справді цікавить і хвилює;

- *індивідуальний стиль діяльності.* Одні й ті ж педагогічні прийоми і методи навчання, які використовують різні викладачі, можуть мати неоднаковий ефект в одній і тій же аудиторії. Індивідуальний стиль діяльності, тобто система психологічних засобів адаптації індивідуальності викладача до об'єктивних вимог педагогічної діяльності, є однією з головних умов удосконалення професійної майстерності викладача;
- *можливість вирішувати одне й те ж навчально-виховне завдання різними сполученням методів.* Викладач повинен мати спеціальні вміння вибирати в кожному окремому випадку оптимальний варіант побудови навчально-виховного процесу, який сприятиме ефективному та якісному вирішенню поставлених завдань. Крім того, відомо, що одні й ті ж педагогічні прийоми по-різному впливають на студентів, які вирізняються різними характерами, темпераментом, сприйняттям тощо. Для викладача-фахівця важливий вибір найкращого поєднання методів і прийомів навчання і використання їх в таких ситуаціях, в яких вони можуть дати найбільший ефект. Немає поганих методів навчання. Якщо метод чи прийом дає суттєві результати, співвідноситься з метою та умовами навчання, з індивідуальними особливостями студентів і викладача, він має право на існування. Зважаючи на це, важливою професійною характеристикою викладача є вміння орієнтуватися в тому, за яких умов яке поєднання видів навчання може виявитися найраціональнішим, вміння вивчати навчальні можливості студентів, об'єктивно оцінювати власні можливості, свої сильні та слабкі сторони;
- *вміння оновлювати методи, форми і засоби навчання,* які використовують. Модернізація форм і методів професійної підготовки повинна ґрунтуватися на широкому застосуванні інформаційних технологій, індивідуальних і групових форм навчання. Ефективний вибір подання матеріалу, взяття до уваги індивідуальних особливостей студентів та об'єктивність аналізу процесу викладання приводить до успішного засвоєння предмета і безпомилкового процесу педагогічної комунікації;
- *вміння вносити суттєві новації в традиційну практику.* З одного боку, викладач діє на студентів вербальними і невербальними засобами, з іншого, студенти також здійснюють вплив на викладача. Тому, залежно від того, як вони сприймають дії викладача і реагують на них, він повинен постійно удосконалюватися. Широке використання нових педагогічних технологій (навчання у співробітництві – cooperative learning; метод проектів; різнорівневе навчання; «портфель студента»; індивідуальний і диференційований підхід до навчання, можливості рефлексії) неможливі без використання нових інформаційних технологій, комп'ютерних передусім. Саме нові інформаційні технології дають змогу повною мірою

розкрити педагогічні, дидактичні функції методів навчання, реалізувати закладені в них потенційні можливості [10, с. 15];

- *вміння наполегливо та настійно навчатися творчості*. Удосконалення викладачів, розвиток їхнього творчого підходу до навчально-виховного процесу повинні здійснюватися не тільки через набуття знань, але й шляхом професійного самовиховання, тобто виховання необхідних для роботи якостей.

Крім вищезазначених якостей, необхідно додати ще одну дуже суттєву для викладачів ВНЗ немовного профілю – компетентність не тільки щодо предмета “Іноземна мова”, але й певні знання основних профілюючих предметів, які вивчають студенти, адже курс дисципліни має професійну орієнтацію. Для цього викладачеві необхідно мати тісні контакти з профілюючими кафедрами і отримувати від них кваліфіковані консультації.

До основних показників, що дають змогу вести мову про рівень сформованості професійної позиції, також відносять особисту та професійну зрілість, усвідомлення соціальної значущості педагогічної діяльності; свідому дисциплінованість та відповідальність; критичність в оціненні результатів педагогічної діяльності; ініціативність та самостійність; креативність, емоційну стійкість; стійкість прояву професійної активності; зацікавленість і задоволення своєю працею [4, с. 125].

Отже, навчання іноземної мови вимагає від викладача багатьох професійно значимих якостей, які можуть забезпечити реалізацію мети навчання та його ефективність і які є не тільки запорукою високої якості навчання іноземної мови, але й виховання студентського колективу в цілому і кожної особистості як члена студентського колективу зокрема.

-
1. *Атанов Г. А.* Возрождение дидактики – залог развития высшей школы. Донецк, 2003.
  2. *Бабанский Ю. К.* Интенсификация процесса обучения. М, 1987.
  3. Болонський процес: Нормативно-правові документи / Уклад. З. І. Тимошенко, І. Г. Оніщенко та ін. К., 2004.
  4. *Воротняк Л. І.* Актуальні проблеми професійного становлення вчителя іноземної мови // Шляхи підвищення ефективності навчання іноземної мови у вищому навчальному закладі: Матеріали міжвуз. наук.-метод. конф. (24 листоп. 2005 р.). Хмельницький, 2006. С. 123–125.
  5. *Журавський В. С., Згуровський М. З.* Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти. К., 2003.
  6. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. К., 2003.

7. *Зеленська О. П.* Забезпечення курсантів навчальними матеріалами для самостійної роботи над іноземною мовою // Проблеми культури професійної мови фахівця: теорія та практика: Матеріали VII міжнар. наук-метод. конф. (25–26 січ. 2008 р.). Донецьк, 2008. С. 220–227.
8. *Зорина Л. Я.* Слово учителя в учебном процессе. М., 1984.
9. *Китайгородская Г. А.* Методика интенсивного обучения иностранным языкам: Учеб. пособие. М., 1986.
10. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: Учеб. пособие для студ. пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров / Е.С. Полат и др. 2-е изд., стер. М., 2005.

PROFESSIONALLY ESSENTIAL QUALITIES OF THE FOREIGN LANGUAGE TEACHER AT HIGHER EDUCATION ESTABLISHMENTS

Olena Zelens'ka

*L'viv State University of Internal Affairs
Horodots'ka Str., 26, UA - 79007 L'viv, Ukraine*

Teaching a foreign language requires numerous professionally essential teacher qualities, which can ensure the realization of teaching goals and teaching efficiency. It is also a pledge of educating the student body in general and every student in particular.

Key words: professional activity, professionally essential qualities, professional skill, foreign language, pedagogical activity.

ПРОФЕССИОНАЛЬНО ЗНАЧИМЫЕ КАЧЕСТВА ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В ВУЗЕ

Елена Зеленская

*Львовський державний університет внутрішніх дел
ул. Городецкая, 26, 79007 Львов, Украина*

Обучение иностранному языку требует от преподавателя многих профессионально значимых качеств, которые могут обеспечить реализацию цели обучения и его эффективность, а также основой воспитания студенческого коллектива в целом и каждого студента отдельно.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, профессионально значимые качества, профессиональное мастерство, иностранный язык, педагогическая деятельность.

Стаття надійшла до редколегії 11.06.2008

Прийнята до друку 09.10.2008